

Darja Lavrenčič Vrabc
Ljubljana

CENZURA IN DRUGE OBLIKE PREPOVEDOVANJA KNJIG TER MLADINSKA KNJIŽEVNOST

»Ne skrbijo me samo 'sporne' knjige, ki jih cenzorji raztrgajo na koščke. Skrbijo me predvsem tiste knjige, ki ne bodo nikoli napisane. In zato tudi nikoli prebrane. In vse to 'samo' zaradi prisotnega strahu pred cenzuro. Kot vedno bodo zaradi tega najbolj prikrajšani prav mladi bralci.« (ameriška mladinska pisateljica Judy Blume)

»Kdorkoli hoče omejiti in celo uničiti svobodo naroda, mora začeti z ukinitvijo svobode govora.« (Benjamin Franklin)

»Omejevanje svobode govora in misli je največja nevarnost izmed vseh obstoječih nevarnosti.« (sodnik ameriškega vrhovnega sodišča William O. Douglas)

»Intelektualna svoboda je svoboda slehernega posameznika, da lahko išče in sprejema informacije iz najrazličnejših vidikov brez kakršnih koli omejitev...« (Intelektualna svoboda in cenzura Q&A)

» Ne vem še, kje je moje mesto na tem svetu. Niti še ne vem natančno, kdo sploh sem. Berem zato, da bi našla sebe.« (pismo trinajstletne Elizabeth pisateljici Judy Blume)

Mnogo običajnih ljudi po vsem svetu je na začetku 21. stoletja prepričanih, da je cenzura stvar preteklosti in da jo je že zdavnaj prekril prah zgodovine. Vendar na žalost ni tako. V različnih oblikah je prisotna tudi še danes, in to v različnih delih sveta, tudi in zlasti v ZDA, deželi, ki je tako ponosna na svojo dolgoletno tradicijo svobode govora. To človeka, ki med drugim brska po svetovnem spletu in odkriva sezname prepovedanih knjig v ZDA, preseneča in navdaja z neštetimi vprašanji. Kako je to sploh mogoče, zakaj, kdo si jemlje pravico omejevati svobodo izbire, izbiro branja...?

Če se ozremo malce v zgodovino, se lahko prepričamo, da je praksa prepovedovanja in tudi cenzuriranja knjig dejansko prisotna že več kot 500 let, vse od takrat, ko je tiskar Johannes Gutenberg izumil tiskanje z gibljivimi črkami. Že tedaj so obstajali ljudje oziroma skupine ljudi, ki so skušali »zaščititi« skupnost pred kontroverznimi idejami, ki naj bi jih širile določene »sporne« knjige. Zaradi te

»nevarnosti« so knjige sežigali na grmadah. Ogenj naj bi dokončno uničil pretečo »nevarnost«, saj je opravljal neke vrste dezinfekcijo pred nevarnostjo kužnih idej in misli.

Danes je cenzura bolj ali manj zakrita, saj je »preoblečena« v različne oblike. Prepovedovanje knjig je namreč s strani cenzorjev »utemeljeno« z mnogimi bolj ali manj verjetnimi »izgovori« (ko jih beremo, se nam nekateri zdijo prav neverjetni!!), s skrbjo za mlade bralce, ki jih je potrebno zaščititi pred nevarnostmi, ki se skrivajo v knjigah (jih je mogoče zavarovati pred življenjem?). Dogaja se celo, da knjige gorijo na grmadah. Zaskrbljujoče je, da prepovedovanje knjig in tudi cenzura postajata bolj in bolj običajna po vsem svetu, zlasti pa v ZDA, kar je po svoje presenetljivo. Bati se je celo, da se cenzura krepi in pridobiva na moči, zato je še kako potrebno opozarjati na to grozečo nevarnost in osveščati javnost.

1. Nevarnost Harryja Potterja – deluje kot bacil

Da je prepovedovanje knjig tudi danes grozeča nevarnost, se je bolj kot kdajkoli prej razodelo ob knjigah o *Harryju Potterju* angleške pisateljice **Joanne K. Rowling**. Omenjene knjige niso edini v nebo vpijoči primer »sporne« literature, ki jo kot takšno pojmujejo nekateri posamezniki in skupine. Primerov je še veliko, lahko bi rekli, da mnogo preveč.

ALA (The American Library Association's, Office of Intellectual Freedom) oz. v slovenskem prevodu Ameriško bibliotekarsko združenje, Urad za intelektualno svobodo, v svojem poročilu navaja, da se je v letu 2000 število pisnih kritik ('challenges') oz. pritožb glede na leto 1999 potrojilo. Kot kritiko oz. pritožbo ALA pojmuje pisno pritožbo, ki jo njen avtor (sestavljalec) vloži (odda) v knjižnici ali šoli in se nanaša na »vsebinsko« knjige oziroma na njeno primernost. Knjižnice (splošne in šolske) in šole so torej tiste ustanove, ki Uradu za intelektualno svobodo (pri organizaciji ALA) posredujejo tovrstne pritožbe. Direktorica omenjenega urada ocenjuje, da je manj kot ena četrtnina vseh pritožb pisno zabeleženih in posredovanih omenjeni organizaciji. Prav tako omenjena ustanova v poročilu opozarja, da je število pritožb naraslo od 472 v letu 1999 na 646 v letu 2000. Sicer pa so knjige o mladem čarovniku *Harryju Potterju* že nekaj let zapored na samem vrhu lestvice najbolj kritiziranih knjig. Po podatkih ALA se je prva knjiga iz serije o *Harryju Potterju* uvrstila v sam vrh lestvice najbolj kritiziranih knjig že leta 1998 (kmalu po izidu). Kot smo že omenili, pa se število pritožb na avtorico in na njene knjige ne zmanjšuje. Nasprotno, število kritik se opazno povečuje. Njihovi avtorji so zaskrbljeni starši in ljudje, ki jih zelo skrbi okultizem omenjenih knjig, satanizem, »protidružinski« zorni kot in nasilje, ki ga vsebujejo.

Odzivi na knjige o najslavnejšem čarovniškem vajencu so torej zelo različni. Na eni strani smo lahko zasledovali silno navdušenje mladih bralcev z različnih delov sveta, ki jih je Harry skoraj »začaral« in pritegnil k branju (tudi velikanske množice nebralcev), po drugi strani pa so knjige izzvale hude kritike, katerih avtorji so v glavnem odrasli. Največ kritik prihaja prav iz ZDA.

Ameriška pisateljica **Judy Blume**, ki je bila tudi sama pogosto tarča cenzure, v svojem članku *Is Harry Potter Evil?* poroča o skrajno negativnem odzivu nekaterih skupin ljudi v ZDA. Avtorica piše, da je takšen odziv javnosti glede na ameriške razmere kar nekako pričakovala. Bilo je samo vprašanje časa, kdaj bo nastopila

reakcija. Blumova poroča, da so v nekaterih ameriških državah (Minnesota, Michigan, New York, California in South Carolina) starši, zaskrbljeni zaradi okultizma in satanizma, ki ga po njihovem prepričanju knjige propagirajo, zahtevali, naj knjige, ki vsebujejo nevarni »bacil« Harryja Potterja, umaknejo z vseh šolskih knjižnic in iz razredov. Ti odrasli »fanatiki« so po lastnem prepričanju ravnali skrajno pozitivno in edino pravilno, saj so s tem želeli zavarovati otroke pred zlom, ki ga knjige vsebujejo. Pisateljica se sprašuje, kako je otroke sploh mogoče zaščititi pred zlom, ki je zlasti danes prisotno na vsakem koraku. Blumova ugotavlja, da je v njenih knjigah mladim bralcem nevarna upodobljena realnost, medtem ko je v knjigah angleške pisateljice Rowlingove menda nevaren svet fantastike, ki mlade bralce zapeljuje v svet čarovnij, satanizma in magije. Skratka, še en »izem« (poleg rasizma, seksizma, ageizma ... in še nekaj drugih sto »izmov«), s katerim operirajo cenzorji. Blumova opozarja javnost, da se resnična nevarnost ne skriva v knjigah, ki jih na takšen ali drugačen način prepovedujejo ali kritizirajo, temveč v tem, da podcenjujemo dejanja cenzorjev, ljudi, ki jemljejo pravico do branja knjig, ki se ne ujemajo z njihovimi pogledi na svet in življenje. Cenzorji ne odločajo le o tem, kaj lahko berejo njihovi otroci, temveč o tem, kaj sploh lahko berejo vsi otroci. Napade na Harryja Potterja Blumova razume kot nadaljevanje cenzorske tradicije iz zgodnjih 80. let 20. stoletja, ki je najprej navdajala s strahom ravnatelje šol, nato pa tudi še učitelje in šolske knjižničarje. Nikoli ne bo natančno znano, koliko učiteljev, šolskih knjižničarjev in ravnateljev je s knjižnih polic šolske knjižnice umaknilo »sporne« knjige, da bi se izognili morebitnim težavam. Blumova je prepričana, da cenzura izvira iz občutka strahu. Strah pa je nalezljiv, zato ni nič čudnega, da cenzorji vplivajo tudi na množico staršev in jih na nek način tudi zavajajo. S prepovedovanjem določenih knjig skušajo zadovoljiti svoje potrebe po kontroliranju življenja otrok. Posledica njihovega strahu je torej kontrola in vsiljevanje vrednot in moralnih norm, na katere sami prisegajo. Cenzorji hočejo verjeti, da česar otroci ne bodo brali, tega ne bodo vedeli. In če o nečem ne bodo ničesar vedeli, potem tega tudi ne bodo počeli. Že knjige, ki otroke spravljajo v prešeren smeh, so lahko sumljive in nevarne, prav tako tudi knjige, ki otroke napeljujejo h kritičnemu razmišljanju ali pa k zoperstavljanju avtoritetam, saj bralcem ne vcepljajo strogih moralnih norm. Na področju cenzure so se ponekod odprla vrata tako na stežaj, da so nekateri starši prepričani, da imajo pravico nemudoma zahtevati umik katekolske knjige iz šolske knjižnice ali razreda. Mar to pomeni, da bi na ta način (če bi torej lahko prav vsak posameznik s svojim lastnim seznanom nevarnih knjig uveljavljal svojo voljo) bile police šolskih knjižnic skoraj prazne? Seznam učiteljev in knjižničarjev, katerih zaposlitve so ogrožene, ker zagovarjajo pravice učencev do branja, domišljije, razmišljanja in zastavljanja vprašanj, narašča vsako leto.

Blumova se še spominja, kako je kot 9-letna deklica z velikim navdušenjem prebirala knjige ameriškega pisatelja Franka L. Bauma, med katerimi ji je bila najljubša prav *Čarovnik iz Oza*. V njegovih knjigah so pogosto prisotne čarovnice in čarovniki. Če bi pisatelj še živel, bi mu prav danes (po zaslugi cenzorjev) postalo jasno, kako subverzivne zgodbe je ustvaril. In kako radi so jih otroci tedaj brali. Pisateljica se mu zahvaljuje za bralne užitke, s pomočjo katerih je razvijala svojo domišljijo. Pisateljica namerava napisati kritično razmišljanje z naslovom »Lahko noč, Luna – prepovedana zaradi spodbujanja otrok k pogovoru s pohištvom«.

Kako so se na pottermanijo odzvali še drugod po svetu?

V različnih medijih smo lahko zelo pogosto zasledili presenetljive odzive.

Tako se je oglasil celo glavni vatikanski izganjalec hudiča, **pater Gabriel Amorth**, in knjige o mladem čarodeju Harryju Potterju (in tudi film) označil kot »hudičevo skrupucalo«. Po njegovem prepričanju, je »pisateljčino pero vodil hudič«. »Harry Potter je na stotine milijonov otrok izpostavil satanu.« In še: »Vsaka oblika magije je satanovo delo. Vsako nadnaravno učinkovanje, ki se ne zgodi v imenu Boga, prihaja od satana. To velja tudi za klicanje duhov iz onostranstva. Harry Potter s svojo magijo prisega na moč hudiča, saj se je zaupal duhovom«. Po patrovem mnenju tiči satan v vsaki posamezni osebi iz zgodb o Harryju Potterju. Kar naj bi bilo v prvi vrsti boj dobrega proti zlu, je po njegovem mnenju najpogosteje greh. »Harry Potter se v knjigi večkrat zlaže, kar pa ostane nekaznovano. Vse otroke sveta napeljuje h grehu, k laganju.«

Izganjalec hudiča tudi svareče opozarja: »Vsi, ki v knjigi vidijo le prijetno, privlačno zgodbo, ne vedo, da se satan vedno skriva za tistim, kar je na prvi pogled nedolžno in je videti kot dobro. Satan je zvit in bojim se, da uporablja Harryja Potterja zato, da bi se razširil po svetu.«

Zlasti med verskimi skupnostmi so bile reakcije zelo burne. Tako smo lahko v časopisih zasledili vest, da je nek protestantski pastor v ameriški zvezi državi Nova Mehika grozil, da bo pred svojo cerkvijo po maši organiziral zažig knjig o Harryju Potterju. Te knjige naj bi po pastorejvem prepričanju škodovala mladim, saj jih učijo o čarovnicah, čarovnikih in vragih, ki so njemu in Bogu odvratne. Čeprav se knjige o siroti, ki je obdarjena z nenavadnim talentom, izjemno prodajajo po vsem svetu, film pa prav tako polni kinomatografe, je pastor svojim vernikom v pridigi postavil ultimatum: »Jezus ali Harry Potter.«

Pisateljica Rowlingova tovrstne obtožbe zavrača. Povedala je, da je srečala že na tisoče otrok, ki so knjige prebrali, pa ji nihče še ni povedal, da bi rad postal čarovnik.

Tudi **bolgarska cerkev** je knjige o Harryju Potterju označila kot »duhovni aids« za bralce, saj naj bi jim oslabilo imunski sistem proti črni magiji in jih prav zato napravile dovzetnejše za zlo. Knjige naj bi namreč otrokom predstavljale čarovništvo kot nekaj nedolžnega, kot pojav, ki obstaja samo v knjigah (ne pa v realnosti). Branje tovrstnih knjig naj bi bralce, predvsem pa nedolžne otroke, oslabilo v boju proti črni magiji in jih pritegnilo k zlobnim dejanjem. Tej temi naj bi nekateri duhovniki celo posvetili svoje nedeljske maše. Neki poslanec v bolgarskem parlamentu zato celo načrtuje obsežno »turnejo« po šolah, kjer bo otrokom predaval o nevarnostih, ki pretijo bralcem in občudovalcem mlade čarovniške sirote.

Knjige (in tudi film) pa niso vznemirili samo verskih skupnosti, temveč tudi šolske oblasti. Tako je dober teden pred londonsko premiero Harryja Potterja **Zveza učiteljev in predavateljev**, ki velja za enega največjih britanskih učiteljskih sindikatov, v javnost poslala apokaliptično notico, ki starše svari pred zločestostjo filma. Po izjavi glavnega sekretarja te organizacije bi morali otroke – še preden jih dokončno zavede – obvarovati pred temnimi vplivi okultnega in jih z vzgojnimi ukrepi prepričati, naj razmišljajo bolj pozitivno. Situacija naj bi bila po mnenju te organizacije že nevzdržna (že tudi pred prihodom filma). Posledica nezadržne pottermanije naj bi bila ta, da iz dneva v dan narašča število britanskih otrok, ki domnevno ure in ure vsak dan brez vednosti staršev presedijo pred računalniki in na internetu brskajo po satanističnih spletnih straneh, ki vsebujejo najbolj grozljive

napotke za izvajanje obredne magije. Zgled, po katerem bi se veljalo ravnati, je po mnenju sindikata majhna podružnična šola sv. Marije v Chathamu, kjer je tamkajšnje vodstvo že pred časom poskrbelo, da so iz šolske knjižnice odstranili vse izvode omenjenih knjig, ki bi učence lahko napeljale k pregrehi.

2. Katere knjige so danes (poleg Harryja Potterja) otrokom in mladostnikom še nevarne?

Ne le Harry Potter, tudi drugi naslovi knjig so lahko različnim cenzorjem (kot npr. šolskemu vodstvu) zelo moteči. Kot primer navajamo odločitev vodstva šole v Centerville (The Centerville School) ZDA, ki se čuti »odgovorno«, da zaščiti svoje učence pred nevarnostjo kontroverznih knjig. Prav zato je vodstvo šole predlagalo prepoved uporabljanja naslednjih knjig:

- Newman, Leslea: *Heather Has Two Mommies*
- Rensch, Janice: *Understanding Sexual Identity*
- Twain, Mark: *Huckleberry Finn*
- Willhoite, Michael: *Daddy's Roommate*

Ta ukrep se nanaša na odstranitev omenjenih knjig iz šolske knjižnice oz. centervillskega šolskega centra, prepoved uporabe pri pouku in celo to, da bi učenci in učitelji naštete knjige prinašali v omenjeno šolo.

Sicer pa vodstvo šole napoveduje javno tribuno o tem problemu. Učenci (predvsem pa njihovi predstavniki) napovedujejo, da se je bodo na vsak način udeležili in ob tej priložnosti zbranim predstavili svoje poglede na izpostavljeno problematiko.

ALA, Urad za intelektualno svobodo, navaja naslove desetih knjig, ki so bile v letu 1999 deležne največjega števila pritožb (kritik). Uvrstili so jih na seznam '**Ten Most Challenged Books of 1999**':

- Angelou, Maya: *I Know Why the Caged Bird Sings* – zaradi prisotne seksualnosti (preveč drzno opisovanje posilstva in spolne zlorabe), neprimerne jezika, nasilja in neprimernosti za starostno stopnjo bralcev, ki naj bi jim bila knjiga namenjena.
- Atwood, Margaret: *The Handmaid's Tale* – zaradi seksualne vsebine.
- Blume, Judy: *Blubber* – zaradi neprimerne jezika, nasilja in neprimernosti za starostno stopnjo bralcev, ki naj bi jim bila knjiga namenjena.
- Cormier, Robert: *The Chocolate War* (leposlovno delo, ki je bilo v letu 1998 deležno največjega števila kritik (pritožb) – zaradi uporabe napadalnega, žaljivega in neprimerne jezika ter neprimernosti za starostno stopnjo bralcev, ki naj bi jim bila knjiga namenjena.
- Guterson, David: *Snow Falling on Cedars* – zaradi seksualne vsebine in napadalnega, žaljivega in neprimerne jezika.
- Myers, W. D.: *Fallen Angels* – zaradi uporabe napadalnega, žaljivega in neprimerne jezika ter neprimernosti za starostno stopnjo bralcev, ki naj bi jim bila knjiga namenjena.
- Naylor, P. R.: *Alice series* – zaradi uporabe napadalnega, žaljivega in neprimerne jezika ter neprimernosti za starostno stopnjo bralcev, ki naj bi jim bila knjiga namenjena.
- Rowling, J. K.: *zbirka knjig o Harryju Potterju* – zaradi magije (različne čarovnije)

- Steinbeck, John: *Ljudje in miši* – zaradi neprimerne jezika, nasilja in neprimernosti za starostno stopnjo bralcev, ki naj bi jim bila knjiga namenjena.
- Walker, Alice: *Nekaj vijoličastege* – zaradi seksualne vsebine in napadalnega, žaljivega in neprimerne jezika.

Iz omenjenega seznama za leto 1999 je izpadlo nekaj naslovov knjig, ki so bili prisotni na tem seznamu kar nekaj let. To velja za naslednje knjige:

- Stine, R. L.: *The Goosebumps* (zbirka knjig) – zato, ker so te knjige za mlade bralce preveč srhljive oz. grozljive, saj ubesedujejo okultne teme in je v njih prisoten satanizem.
- Stine, R. L.: *Fear Street* (zbirka knjig) – zato, ker so te knjige za mlade bralce preveč srhljive (grozljive), ubesedujejo okultne teme in je v njih prisoten satanizem.
- Harris, Robie: *It's Perfectly Normal* (poučna knjiga s področja spolnosti) – zaradi tega, ker je v njej spolnost otrokom prikazana preveč eksplicitno.

V letu 2000 so se na seznam najpogosteje kritiziranih knjig uvrstili še trije novi naslovi. To so:

- Cooney, Caroline: *The Terrorist* – zaradi nasilja, neprimernosti za starostno stopnjo, ki ji je knjiga namenjena, in okultnosti.
  - Duncan, Lois: *Killing Mr. Griffin* – zaradi nasilja in seksualne vsebine.
  - Lowry, Lois: *The Giver* – zaradi seksualne eksplicitnosti, okultizma in nasilja.
- Pisatelji, ki so bili v letu 2000 najpogosteje kritizirani: J. K. Rowling, Robert Cormier, Lois Duncan, Piers Anthony, Walter Dean Myers, Phylis Reynolds Naylor, John Steinbeck, Maya Angelou, Caroline Cooney, Alvin Schwartz, Lois Lowry, Harry Allard, Paul Zindel in Judy Blume.

V letu 2001 na seznamu lahko zasledimo še nekaj novih naslovov knjig. To so:

- Anonymous: *Go ask Alice* – zaradi eksplicitne seksualnosti, neprimerne jezika in uporabe drog.
- Greene, Beth: *Summer of My German Soldier* – zaradi rasizma, neprimerne jezika in eksplicitne seksualnosti.
- Klause, A. C.: *Blood and Chocolate* – zaradi eksplicitne seksualnosti in neprimernosti za starostno stopnjo, ki ji je knjiga namenjena.
- Salinger, J. D.: *Varuh mlade rži* – zaradi neprimerne jezika in neprimernosti za starostno stopnjo, ki ji je knjiga namenjena.

Če se osredotočimo na statistične podatke za obdobje od leta 1990 do leta 2000, ki jih navaja ALA, Urad za intelektualno svobodo, lahko preberemo, da je v tem časovnem obdobju omenjena organizacija prejela 6364 pisnih kritik (pritožb), in sicer:

- 1607 pritožb zaradi eksplicitne seksualnosti (161 več kot v letu 1999);
- 1427 pritožb zaradi uporabe neprimerne jezika (165 več kot v letu 1999);
- 1256 pritožb zaradi neprimernosti starostni stopnji, ki ji je knjiga namenjena (89 več kot v letu 1999);
- 842 pritožb zaradi prisotnosti okultizma in satanizma ter njenega propagiranja (69 več kot v letu 1999);
- 737 pritožb zaradi nasilja (107 več kot v letu 1999);

- 515 pritožb zaradi ubeseditve homoseksualnosti ali celo njenega propagiranja (18 več kot v letu 1999);
- 419 pritožb zaradi propagiranja religioznega vidika (22 več kot v letu 1999);
- 317 pritožb zaradi golote (20 več kot v letu 1999);
- 267 pritožb zaradi rasizma (22 več kot v letu 1999);
- 224 pritožb zaradi spolne vzgoje (7 več kot v letu 1999);
- 202 pritožb zaradi »protidružinskih vrednot« (9 več kot v letu 1999).

Zaskrbljujoče je dejstvo, da število pritožb iz leta v leto narašča. 71% vseh kritik (pritožb) se je nanašalo na gradivo v šolah in v šolskih knjižnicah, naslednjih 24 % pa na gradivo splošnih knjižnic. 60% vseh pritožb (kritik) so prispevali starši.

Presenetljiv vpogled v problematiko »spornih« knjig, zoper katere so bile najbolj pogosto vložene pritožbe, nudi tudi **Seznam 100 najpogostejše kritiziranih knjig v šolskih in splošnih knjižnicah v ZDA v zadnjih 10 letih (natančneje od leta 1990 do leta 2000)** oz. **'The 100 Most Frequently Challenged Books of 1990–2000'**, ki ga najdemo na internetu. Iz njega navajamo predvsem knjige, ki so prevedene v slovenščino ali pa so v izvirniku dostopne tudi pri nas; knjige, ki so jih napisali znani avtorji ali pa so mnogokrat navedene v strokovni literaturi. Če delo ni prevedeno v slovenščino, ga navajamo v izvirniku.

1. Allard, H.: *The Stupids* (serija knjig)
2. Anonymous: *Go ask Alice*
3. Bannerman, H.: *Little Black Sambo*
4. Blume, J.: *Are You There, God? It's Me, Margaret*
5. Blume, J.: *Blubber*
6. Blume, J.: *Deenie*
7. Blume, J.: *Forever*
8. Blume, J.: *Tiger Eyes*
9. Blume, J.: *Then Again, Maybe I Won't*
10. Cole, B.: *The Goats*
11. Cole, B.: *Mama je znesla jajce (Mommy Laid An Egg)*
12. Collier, J. L. in C. Collier: *My Brother Sam is Dead*
13. Cormier, R.: *The Chocolate War*
14. Cormier, R.: *Fade*
15. Cormier, R.: *We All Fall Down*
16. Dahl, R.: *James in breskev velikanka (James and the Giant Peach)*
17. Dahl, R.: *Odvratne rime (Revolting Rhymes)*
18. Ellis, B. E.: *Ameriški psiho (The American Psycho)*
19. Garden, N.: *Pismo za Annie (Annie on My Mind)*
20. Golding, W.: *Gospodar muh (Lord of the Flies)*
21. Grimm, J. in W.: *Rdeča kapica (Little Red Riding Hood)*
22. Huxley, A.: *Krasni novi svet (Brave New World)*
23. King, S.: *Carrie*
24. King, S.: *Christine*
25. King, S.: *Cujo*
26. Klein, N.: *Family Secrets*
27. Lowry, L.: *Anastasia Krupnik* (serija knjig)
28. Lowry, L.: *The Giver*
29. Marquez, G. G.: *Sto let samote (One Hundred Years of Solitude)*

30. Myers, W. D.: *Fallen Angels*
31. Newman, L.: *Heather Has Two Mommies*
32. Peck, R. N.: *A Day No Pigs Would Die*
33. Rowling, J. K.: *Harry Potter* (cela zbirka)
34. Salinger, J. D.: *Varuh mlade rži oz. Igra v rži (The Catcher in the Rye)*
35. Sendak, M.: *In the Night Kitchen*
36. Silverstein, C.: *The New Joy of Gay Sex*
37. Steinbeck, J.: *Ljudje in miši (Of Mice and Men)*
38. Steinbeck, J.: *Sadovi jeze (The Grapes of Wrath)*
39. Stine, R. L.: *Goosebumps* (serija)
40. Paterson, K.: *Most v Terabitijo (Bridge to Terabithia)*
41. Paterson, K.: *The Great Gilly Hopkins*
42. Twain, M.: *Prigode Huckleberryja Finna (The Adventures of Huckleberry Finn)*
43. Twain, M.: *Prigode Toma Sawyerja (The Adventures of Tom Sawyer)*
44. Walker, A.: *Nekaj vijoličastega (The Color Purple)*
45. Willhoite, M.: *Daddy's Roommate*
46. Zindel, P.: *The Pigman*

2.a Tudi pravljice so lahko nevarne

Že če na hitro pregledamo seznam 100 knjig, zoper katere so bile najpogosteje napisane pritožbe bralcev, lahko ugotovimo, da so bile največkrat tarča cenzure in prepovedovanja predvsem knjige za najstnike, mlade odrasle in tudi odrasle bralce. Odkrijemo lahko tudi nekaj primerov slikanic za najmlajše. Med njimi so tudi pravljice, celo svetovno znane, klasične pravljice (npr. *Rdeča kapica*). Pravljice so bile pogosto deležne cenzure (tudi popravljanja in prirejanja fabule). Gre predvsem za primere ljudskih pravljic, ki sodijo med najstarejše in najbolj razširjene literarne žanre. Tematika, ki je v njih zastopana, je zelo različna in lahko bi rekli, da ne pozna tabujev. V pravljicah tako lahko najdemo spolnost, smrt, umore, brutalne prizore ..., kratka, gre za »*enega najbolj demokratičnih in subverzivnih žanrov.*« (Ilc 1999: 430)

Tako so že mnoge »klasične pravljice«, ki sta jih zbirala in zapisala v Nemčiji brata Grimm ali v Franciji Charles Perrault, po mnenju strokovnjakov predelane in prilagojene moralnim in tudi drugim zahtevam časa, v katerem so živeli omenjeni zapisovalci. Poleg teh avtorskih predelav, za katere danes vedo samo še strokovnjaki, so bile klasične pravljice, ob katerih so zrastle mnoge generacije otrok po vsem svetu (npr.: *Rdeča kapica*, *Sneguljica*, *Janko in Metka*, *Pepelka* in mnoge druge), deležne precejšnjih posegov in predelav tudi v 20. stoletju. Pred nastajanjem »cenzuriranih« različic klasičnih knjižnih pravljic je v svoji knjigi *Rabe čudežnega (The Uses of Enchantment)* svaril tudi Bruno Bettelheim, ki je zelo cenil predvsem Grimmove pravljice. V ZDA so bile *Grimmove pravljice* celo prepovedane in umaknjene s knjižničnih polic. To se dogaja še danes, saj so v ZDA zelo občutljivi na prizore maščevalnega nasilja, s katerim se pogosto zaključujejo *Grimmove pravljice*. Andrej Ilc je prepričan, da s tem, tako kot pri večini prepovedi, dosežemo ravno nasprotni učinek, »*saj bi se navsezadnje vsem dosedanjim, zdaj že dodobra omajanim mitom utegnil priključiti nov mit o subverzivnosti teh pravljic.*« (Ilc 1999: 441)

Zlasti *Grimmove pravljice* so bile po svetu pod vplivom staršev, nekaterih psihologov in pedagogov mnogokrat deležne najrazličnejših predelav, saj so jim očitali, da v njih kar mrgoli nasilja, ki ni primerno za otroke. Zato so jim pogostokrat spreminjali konce ali pa so v fabulo še občutneje posegli. Tako so »metali« hudobnega volka iz pravljice o Rdeči kapici, čarovnico iz Sneguljčice in podobno. To početje je bilo značilno za sredino tega stoletja oz. za generacijo staršev, ki so bili kot mladi ljudje pripadniki hipijevskega gibanja, sodobniki Woodstocka in zagovorniki mirovništva. Kot pripoveduje **Zdravko Duša** v spremni besedi *Strahec, Strah, Strahun* h knjigi *Ujetnica teme ameriškega avtorja Quida Sebestyena*, so bili prepričani, da bo »svet rešen vsega zla, če bodo otroci odrešeni strahov in pritiskov, če bodo odraščali v blagih rastlinjakih neagresivnih odnosov.« (Duša 1994: 150)

Pisateljica **Polonca Kovač** imenuje takšne izdelke (podobno kot Paul Hazard), ki so rezultat cenzorskih predelav odraslih, »prazne školjčne lupine« (Kovač 1998: 76), saj si vendar ne gre zatiskati oči pred nasiljem, ki je tudi del današnje stvarnosti. Tudi otrok mora slej ko prej spoznati to dejstvo. Tudi strah je del človekove duše. In kot je zapisal **Zdravko Duša**, je to »neprijeten del, a najbrž že čemu rabi, in treba ga je izgovarjati, da ne steguje svojih lovk po človeku. Treba ga je imenovati, pripovedovati o njem, najsi bo to slutnja duhov in prikazni, fobije, resnični strahovi pred znanimi dejstvi; drugače ostanemo sami z njim in nas požre, potegne v tisto prazno luknjo na sredi, okoli katere ni nič.« (Duša 1994: 151)

Knjiga pravljic za lahko noč z naslovom *Zvezdni prah*, ki je prevedena tudi v slovenščino in vsebuje poleg avtorskih pravljic tudi nekaj prirejenih Grimmovih pravljic, je med drugim tudi zanimiv primer spreminjanja znanih pravljicnih besedil. Knjigo sta napisali finski avtorici, in sicer **Kirsti Kivinen** in **Annami Poivaara**. Prva je po poklicu psihologinja, druga pa logopedinja. Obe se poklicno posvečata predšolskim otrokom. Kot izvemo iz spremne besede v knjigi, sta pri svojem delu ugotovili, da so mnoge običajne pravljice za današnje otroke skoraj neuporabne, saj so predolge, polne nerazumljivih besed in včasih z vzgojnega stališča čisto neprimerne. Poleg tega je v njih pogosto predstavljen le svet odraslih ljudi, ki je otrokom precej tuj. Zaradi vseh naštetih razlogov sta se odločili napisati knjigo takšnih pravljic, v katerih bodo odpravljene našete pomanjkljivosti. Njune pravljice so izrazito vzgojne. Na Finskem je knjiga postala prava uspešnica, zato je doživela številne ponatise. Starši so knjigo sprejeli z veliko naklonjenostjo. Njune izvirne pravljice so mnogo boljše od tistih klasičnih pravljic, ki sta jih v skrbi za dobro otrok spreminjali. Tako je čarovnica v Janku in Metki prav dobrosrčna gospa, ki njima in njunima staršema napeče ogromno goro piškotov. V Pepelki se deklčin oče po smrti svoje žene in hčerkine mame ponovno poroči z žensko, ki ni zlobna, ampak prijazna in ima Pepelko zelo rada. Sneguljčica s svojo dobrotto zmore spremeniti tudi zlobno čarovnico.

3. Zakaj cenzura in prepovedovanje knjig nekoč in tudi danes v mladinski književnosti?

O problemu cenzure razpravlja ameriški strokovnjak **Mark I. West** v svoji študiji z naslovom *Censorship*, v kateri opozarja, da se večina razprav o razmerju med cenzuro in mladinsko književnostjo osredotoča predvsem na napade, ki so jih bile deležne posamezne kontroverzne mladinske knjige, in na prizadevanja, da bi

jih v knjižnicah prepovedali. Toda to prepovedovanje oziroma poročanje o takšnih primerih je po avtorjevem prepričanju le del obsežne zgodbe. Vedno so bili, kar dokazuje tudi zgodovina svetovne mladinske književnosti, ljudje, ki so poskušali cenzurirati knjige, tudi mladinske. Verjeli so v »romantično« predstavo o moči, ki jo imajo knjige na ljudske množice (*»Knjiga je orožje ...«*). Prepričani so bili, da imajo knjige velikanski vpliv predvsem na otroke, na njihovo vedenje in na oblikovanje njihovih vrednot. Zato naj bi odrasli kontrolirali knjige, ki jih otroci berejo. V svojih očeh so cenzorji zaščitniki nedolžnih otrok in nasploh delajo v dobro družbe.

V vednost: podobna situacija se je v Avstriji v ne tako oddaljenem času zgodila tudi s knjigo slovenske pesnice **Saše Vegri** *To niso pesmi za otroke ali kako se dela otroke*. Pesnica **Saša Vegri** je v članku *Refleksije ob pisanju* zapisala: *»Čudi me le to, da so nekje na Avstrijskem, v neki knjižnici knjigo To niso pesmi za otroke ... dali na listo prepovedanih knjig. Tolikšnega licemerstva si nisem mogla predstavljati v času, ko se izteka dvajseto stoletje in ko je obvarovanje otrok pred zlim tako majhno, saj lahko gledajo na televiziji in v revijah nekontrolirano in nekomentirano ogromno nasilja.«* (Vegri 1989: 176)

Mark I. West opozarja tudi na to, da so knjige lahko cenzurirane na veliko različnih načinov, kot npr:

- uredniki se strinjajo s tem, da se iz rokopisa izločijo sporni odlomki, še preden knjiga izide;
- tudi starši lahko izvajajo pritisk na svojo lokalno knjigarno, da ne sme prodajati določene »sporne« knjige oziroma zaskrbljeni knjižničarji ne dovolijo otroku, da bi si sposodil tovrstno knjigo brez pisnega dovoljenja staršev;
- šolski ravnatelj lahko prepove učiteljem, ki poučujejo na »njegovi« šoli, uporabo določene knjige pri pouku;
- tudi različne religiozne skupine, organizacije lahko vplivajo na svoje člane, da svojim otrokom ne dovolijo brati takšnih »spornih« knjig.

Tudi ALA na vprašanje, zakaj hočejo nekateri posamezniki ali skupine ljudi prepovedati določene knjige, najde razlog v njihovi veliki »skrb« za bralca. ALA izpostavlja štiri poglavitne »motivacijske« dejavnike za cenzuriranje:

- družinske vrednote
- vera
- politični pogledi
- pravice manjšin.

Tako kot ima cenzura oziroma cenzuriranje mladinskih knjig mnogo oblik, tako je tudi **veliko razlogov**, zakaj hočejo nekateri odrasli cenzurirati mladinske knjige. Nekateri to počnejo zaradi svojega **religioznega prepričanja**, ki jim to dejanje zapoveduje, oziroma zaradi lastnega pogleda na svet, ki je v nasprotju z vsebino knjige. Nekateri konservativno usmerjeni posamezniki oziroma skupine ljudi so si v preteklosti močno prizadevali cenzurirati knjige, ki sicer niso povezane z mladinsko književnostjo, kot so npr. znanstvene knjige, ki so obravnavale evolucijo.

Drugi so za cenzuro motivirani zaradi **političnih razlogov**. Nekateri konservativni zagovorniki cenzure mladinskih knjig jo opravičujejo z dejstvom, da se ne sklada z njihovo predstavo o družinskih vrednotah. Nekateri liberalci podpirajo

cenzuro mladinskih knjig zaradi **rasističnega** ali **seksističnega** pogleda; zagovarjajo predelavo oziroma predrugačenje nekaterih delov besedila, ker so po njihovem mnenju žaljivi ali nasilni. Znan primer je **Twainova knjiga Prigode Huckleberryja Finna** (*The Adventures of Huckleberry Finn*), ki jo je priredil afro-ameriški pedagog in iz originalne izdaje izpustil besedo črnc (‘niger’). Popravljen verzijo slavne, kanonske knjige v svetovni mladinski književnosti je objavil pod naslovom *The Adventures of Huckleberry Finn Adapted*. Prav tako so znani primeri predelav številnih klasičnih mladinskih knjig, kot so npr. *Mary Poppins* avtorice **P. L. Travers**, *Živalske zgodbe dr. Dolittle* (*The Story of Dr. Dolittle*) pisatelja **Hugha Loftinga** in še drugi primeri (npr. *Little Black Sambo* pisateljice **Helen Bannerman**), ki jih je Council on Interracial Books for Children obtožil, da prikazujejo črnce (Afro-Američane) v negativni luči. Cenzorskim posegom niso ušle niti slovite tradicionalne *Nursery Rhymes*. **Doug Larche** jih je predelal in jih napravil manj nasilne in seksistične. Cenzorji so s svojimi kampanjami povzročili, da omenjenih knjig mnoge knjižnice sploh niso izposojale. V javnosti so nastopali z argumenti, da knjige z rasističnimi ali s seksističnimi elementi ne smejo biti dostopne otrokom.

Mnogi opravičujejo cenzuro tudi z idejo o nedolžnosti otroštva (otročstvo kot čas nedolžnosti).

Pedagog **Jean Jacques Rousseau** velja za enega izmed zgodnjih zagovornikov te ideje. Prepričan je bil, da lahko knjige prispevajo k temu, da se otroci »pokvarijo«, zato je zagovarjal celo teorijo, da se otroci ne bi smeli naučiti brati pred 10. letom starosti. Znana je njegova izjava »Sovražim knjige; iz njih se naučimo govoriti le o stvareh, ki jih ne razumemo.« (Rousseau 1959: 24)

To teorijo je natančno predstavil v svojem pedagoškem spisu *Emil ali O vzgoji* (1762 leta). Edina knjiga, ki jo je lahko dolgo časa bral njegov varovanec Emil, je bil *Robinson Crusoe*, ki je Emilu »nudil zabavo in pouk.« (Rousseau 1959: 25)

Rousseaujeva predstava otroštva kot časa nedolžnosti (era of childhood innocence) si je v začetku 19. stoletja predvsem v ZDA in Angliji, pa tudi še v mnogih drugih evropskih deželah, pridobila precejšnje število privržencev in zagovornikov. Ti so podpirali mnenje slavnega pedagoga o škodljivih knjigah, ki lahko kvarno vplivajo na nedolžne otroke. Vse to je imelo v omenjenih okoljih za posledico **samocenzuro** (self-censorship), ki so jo dolgo časa (vse do približno začetka 60. let 20. stoletja) »izvajali« mladinski pisatelji sami. Avtorji so se skušali izogniti budnim cenzorskim očem tudi tako, da v svojih mladinskih literarnih delih niso pisali o temah in problemih, ki so veljali za kvarne in provokativne, kot so npr.: spolnost, kritika odraslih (starši in druge avtoritete), nasilje, politika, aktualni družbeni problemi ... Izogibali so se tudi uporabi kletvic in omenjanju določenih telesnih funkcij.

Tako je v 19. stoletju in tudi še v zgodnjem 20. stoletju le izredno malo mladinskih avtorjev namerno in premišljeno ubesedovalo provokativne teme ter aktualne družbene in politične probleme. Kljub vsemu lahko v omenjenem časovnem obdobju zasledimo nekaj primerov takšnih »grešnih« knjig.« Med najbolj znanimi in v strokovni literaturi navajanimi primeri je knjiga **Jonathana Swifta Gulliverjeva popotovanja** (*Gulliver's Travels*). Mnogo založnikov iz 19. stoletja je bilo prepričanih, da so nekateri odlomki v tej slavni knjigi opolzki in kot taki neprimerni za otroke, zato so jih iz mladinskih izdaj te knjige odstranili. Najpogosteje je bil cenzuriran prizor (odlomek), v katerem Gulliver pogasi ogenj v kraljevi palači v Liliputu tako, da urinira vanj. Ta dogodek je bil izpuščen ali pa

prirejen v skoraj vseh mladinskih izdajah te klasične knjige v času druge polovice 19. stoletja.

Eden prvih avtorjev, ki je odkrito in javno prelomil z mnogimi tabuji v mladinski književnosti, je bil v ameriški književnosti **Mark Twain**, in sicer v obeh svojih knjigah: *Progođe Toma Sawyerja* (*The Adventures of Tom Sawyer*) in *Prigode Huckleberryja Finna* (*The Adventures of Huckleberry Finn*), v katerih je Twain v nasprotju s tradicijo samocenzure prikazoval odrasle v negativni luči in dovolil svojim mladim literarnim likom, da se v določenih okoliščinah tudi slabo vedejo. Njegovi knjigi sta zato povzročili v javnosti mnogo razprav in prerekanja. V nekaterih knjižnicah ju zato mladim bralcem niso izposojali. Liberalci in radikalci v ZDA v svojem cenzorskem početju niso bili osamljeni.

Podobni poskusi so bili tudi v Veliki Britaniji. Znan je primer angleških feministk, ki so v 2. polovici 20. stoletja sprožile pravi bojni pohod proti pisatelju **Roaldu Dahlu** in njegovi knjigi *Čarovnice* (*The Witches*), češ da v njej prikazuje ženske v skrajno negativni luči. Cilj te akcije je bil med drugim tudi doseči, da bi knjigo umaknili iz knjižnic, ker je otrokom škodljiva.

4. Kaj storiti zoper najrazličnejše oblike prepovedovanja knjig in cenzure?

Osredotočili se bomo le na nekaj izkušenj in posameznih primerov iz ZDA, države, kjer je bila in še vedno je praksa prepovedovanja knjig zelo pogosta (skoraj vsakodnevno dogajanje), kljub dejstvu, da je to država, katere državljani so nadvse ponosni na pridobljeno pravico do svobode govora. Ena od oblik, ki jo je mogoče zaslediti v strokovni literaturi, je **Teden prepovedanih knjig** (Banned Books Week) – **Praznovanje svobode branja**. Njegovi začetki segajo v leto 1982; od takrat ga v ZDA obeležuje vsako leto zadnji teden septembra. Z njim želijo njegovi ustanovitelji Američane spomniti in opomniti na to, da je svoboda branja dragocena demokratična svoboščina, a da je lahko minljiva, če nanjo državljani ne bodo pozorni in je ne bodo znali varovati. Le svobodni ljudje lahko berejo, pišejo, izdajajo, prodajajo knjige in svobodno izražajo svoja mnenja, čeprav so ta popolnoma drugačna od mnenj večine. Čeprav ni vsaka knjiga prava za vsakega bralca, pa je pravica do svobodne izbire branja tista, ki ne bi nikakor smela biti kršena. Prav te knjige izzivajo pri bralcih mnoga vprašanja in vabijo k pogovorom, diskusijam. Teden prepovedanih knjig sponzorira Ameriško združenje knjigotržcev, ALA (Ameriško bibliotekarsko združenje), Združenje ameriških založnikov, Ameriško združenje časnikařev in pisateljev in še tudi druge organizacije.

Mnoge knjigarne in knjižnice širom ZDA ga obeležijo z razstavami prepovedanih knjig. Prav tako prebirajo knjige, ki so bile prepovedane in ogrožene v preteklosti in tudi danes; od *Biblije*, *Rdeče kapice*, Dahlovega *Jamesa in breskve velikanke* do Steinbeckove knjige *Ljudje in miši* in Leejeve knjige *Ne ubijaj slavca* (*To Kill a Mockingbird*).

Praznovanje omenjenega tedna je smiselno in nujno potrebno, saj ALA, Urad za intelektualno svobodo, iz leta v leto prejme čedalje večje število pisnih pritožb (kritik), ki so uperjene zoper »sporne« knjige in tudi drugo »sporno« knjižnično gradivo. V 90. letih se je več kot 70% vseh pisnih pritožb nanašalo na knjižnično gradivo v šolah in zlasti v šolskih knjižnicah. Knjižničarji se borijo za dostopnost knjižničnega gradiva v svojih knjižnicah, vendar so pogosto njihovi napori izničeni

prav zaradi moči cenzorjev (majhne, a glasne manjšine ljudi). Knjižničarji in učitelji so zelo pogosto tudi pod političnim pritiskom, ki jim narekuje, katere knjige naj nujno odstranijo s knjižnih polic in seznamov branja (domače branje, poletno branje ...), za katere programe naj »inštalirajo« na internetu filtre in s tem onemogočijo dostopnost določenih spletnih strani mladim. Na željo staršev obstajajo celo sezname mladih bralcev, ki uporabljajo sporno knjižnično gradivo. Ena od posledic takšnega stanja je tudi ta, da prestrašeni knjižničarji pošiljajo mlade bralce na oddelek za »lahkotnimi« knjigami (to je s trivialno književnostjo) ali pa celo zahtevajo od staršev učencev višjih letnikov pisno dovoljenje za uporabo »spornega« knjižničnega gradiva. Prav zato je tako zelo potrebno, da tisoče knjižnic in knjigarn širom ZDA že dve desetletji z razstavami, diskusijami in drugimi prireditvami opozarjajo javnost na pomen svobode branja. Tema Tedna prepovedanih knjig, ki je trajal od 22. do 29. septembra 2001, je bila »**Razvij samega sebe – razvij svoj razum s prepovedano knjigo**«. Prav ta teden je odlična priložnost za pogovore o svobodi izražanja.

Zanimiv je primer iz mesta Muskogee v ameriški zvezni državi Oklahoma, kjer je ravnatelj gimnazije ukazal, da knjigo pisatelja Harper Leeja *Ne ubijaj slavca* (*To Kill a Mockingbird*) umaknejo s seznama obveznega branja zaradi rasističnega jezika. Skoraj istočasno pa je splošna knjižnica v Chicagu isto knjigo izbrala kot prvo knjigo v mestni akciji za promoviranje branja. Hkrati je prav to knjigo župan mesta Chicago izbral za najljubšo knjigo svoje mladosti.

Skupina staršev, imenovana »Parents Against Bad Books in Schools«, je v neki ameriški šoli (Fairfax Country School) vplivala na seznam poletnega branja učencev (najstnikov). Prepričana je bila, da je bil lanskoletni seznam »slab«, saj je vseboval kar 15 »spornih« romanov, ki lahko na mlade ljudi zelo slabo vplivajo. S svojim vplivom na vodstvo šole je omenjena skupina dosegla, da so knjige avtorjev, kot so Isabel Allende, Alice Walker, David Guterson ..., odstranili s seznama. Šolske oblasti so se v javnosti opravičevale z izgovori, da so same revidirale seznam in da starši nanj niso vplivali.

Poleg Tedna prepovedanih knjig velja omeniti tudi **kidSPEAK**, ki ima svoj izvor prav tako v ZDA. Dejstvo je, da se je formiralo precej novih organizacij kot reakcija na prepovedovanje knjig. Ko so bili napadi na knjige o Harryju Potterju najmočnejši, se je množica na novoustanovljenih organizacij združila in ustanovila »Muggles for Harry Potter«. Omenjena organizacija se je osredotočila na to, da postane glas otrok v boju proti cenzuri sploh slišen. **Muggles for Harry Potter** je sedaj znana kot **kidSPEAK**.

KidSPEAK pomaga otroku v boju za doseg pravic (zlasti 1. amandma), ki jim jih zagotavlja deklaracija o otrokovih pravicah.

Skladno z deklaracijo *Free Access to Libraries for Minors*, ki je interpretacija ALA's *Library Bill of Rights* velja naslednje: »Knjižničarji in vodstva knjižnic morajo spoštovati, da imajo samo starši pravico in dolžnost (odgovornost), da lahko samo svojim otrokom (izključno samo svojim otrokom) omejujejo dostop do knjižničnega gradiva.«

5. Starši, otroci, knjižničarji, učitelji in prepovedane knjige

Prodorna in vplivna ameriška knjižničarka Pat Scales, tudi avtorica odmevne knjige *Teaching Banned Books: 12 Guides for Young Readers*, in članica American

Library Association's Intellectual Freedom Committee, opozarja, da so »ZDA zelo raznolika država v mnogih pogledih, tudi glede odločitve, kaj je primerno za otroke.« Scalesova poudarja, da cenzorji ravnajo napačno, ker »obtožujejo knjige za družbena dogajanja in trende, ki so prisotni v današnjem času, in s katerimi se sami ne strinjajo.« Ali gledano z očmi cenzorjev zgodovinski roman »*The Pillars of the Earth*« avtorja Kena Folletta, ki je povzročil pravi vihar med zaskrbljenimi odraslimi, zlasti pa starši, in ki med drugim piše tudi o spolnosti v srednjem veku, spodbuja mlade bralce k zgodnji spolnosti? Scalesova je prepričana, da ne. Cenzorji skušajo na ta način celo kontrolirati misli in razmišljanja mladih ljudi, kajti kdor bere, tudi razmišlja. In razmišljujoči ljudje tudi več vidijo. In posledica tega je, da zelo pogosto sprašujejo. Mladi ljudje, ki berejo, razmišljajo in sprašujejo, ogrožajo tiste, ki tega ne počnejo.

Po njenem prepričanju imajo starši pravico in odgovornost (dolžnost), da vplivajo na to, kaj lahko njihovi otroci berejo, vendar nihče ne more in tudi ne sme o tem odločati v imenu vseh otrok. Svoboda do izbire branja je eden od najpomembnejših in najboljših načinov, s pomočjo katerega lahko otroci spoznavao svet.

Tudi prepovedane knjige vsebujejo pomembna sporočila, zato ne smejo manjkati. Mnoge prepovedane knjige, kot npr. *Heather Has Two Mommies* pisateljice Leslee Newman, *I Know Why the Caged Bird Sings* avtorice Maye Angelou in *Varuh mlade rži* pisatelja J. D. Salingerja, bralce »učijo« tolerantnosti (strpnosti) do drugačnosti, samospoštovanja in individualnosti, vrednot, ki naj bi jih mladi ljudje razumeli in posebejali.

Kako naj otroci odrastejo brez različnih pogledov na isti problem? Kako naj vedo, kaj je prav in kaj narobe, ko bodo prišli z njimi v stik kasneje v življenju? Ali otroci in mladi ljudje nasploh niso sposobni odločanja? Kako potem lahko sploh pričakujemo, da se bodo znali sami odločati kot odrasli, če jim kot otrokom sploh ni dana ta možnost?

6. Možnosti, ki jih otrokom in odraslim ponujajo prepovedane knjige

Otroci in radovednost sodijo skupaj. Včasih izzevoje pri mladih bralcih razmišljanje v največji meri prav tiste knjige, ki jih cenzorji »ožigosajo« kot zanje neprimerne. Že omenjena strokovnjakinja Pat Scales na osnovi dolgoletnih izkušenj z mladimi bralci v šolski knjižnici poudarja prav pomembnost »spornih« knjig pri poučevanju mladih, zlasti tedaj, ko jih vodijo oz. usmerjajo starši. Prav tovrstne knjige omogočajo:

- »odkrite« pogovore;
- razumevanje različnih (tudi težkih in hudih) življenjskih dogodkov;
- vedenje o družbi, ki se nenehno spreminja;
- intelektualno rast;
- razvoj izvirnega in kritičnega mišljenja;
- prepoznavanje in sprejemanje kulturnih razlik;
- sprejemanje in tudi spoštovanje različnih literarnih žanrov.

Starši, učitelji in knjižničarji lahko mladim pomagajo razumeti tudi težke in hude življenjske situacije. Scalesova predlaga staršem, ki želijo s svojimi otroki deliti izkušnjo prepovedanih knjig, naslednje oblike dela:

- skupno branje;
- pogovore o prebranem;
- razprave o tem, zakaj se nekateri ljudje tako bojijo, da bi otroci brali »sporne« knjige;
- spodbujanje mladih, da si zastavljajo najrazličnejša vprašanja;
- spodbujanje mladih, da izrazijo lastno mnenje o prebranem.

Cilj te dejavnosti naj bi bilo spoznanje, da je potrebno razmišljati o prebranem, o idejah drugih ljudi in na osnovi tega priti tudi do lastnega mnenja.

V tem prispevku že večkrat citirana ameriška knjižničarka Scalesova v svoji knjigi »*Teaching Banned Books*« skuša pokazati odraslim, kako naj »vodijo« mlade bralce po prepovedanem leposlovju. V svoji knjigi se osredotoča na 12 svojih najljubših romanov, ki so sicer namenjeni starostni skupini mladih odraslih. Avtorica je v knjigi zabeležila tiste odlomke iz izbranih knjig, ki se zdijo nekaterim bralcem žaljivi in neprimerni, ter ponuja vprašanja, ki spodbujajo mlade bralce h kritičnemu razmišljanju o prebranih odlomkih, problemih, ki jih le ti izpostavljajo, in o literarnih delih nasploh. Tako se npr. ob knjigi ameriške pisateljice Mildred D. Taylor *Roll of Thunder, Hear My Cry* (v slovenskem prevodu *Silni grom, čuj moj krik*), ki ubeseduje boj za preživetje črnske družine v času velike ameriške gospodarske krize, ponuja nešteto vprašanj o rasnem razlikovanju ...

Na srečo se Scalesova pri svojem delu ni srečala s težavami zaradi knjig, ki jih ima na knjižnih policah svoje šolske knjižnice. Nasprotno, s svojim delom si je pridobila naklonjenost vodstva šole, pa tudi veliko zaupanje učencev in njihovih staršev.

Scalesova je na šoli, na kateri je zaposlena, začela izvajati program, imenovan »Communicate Through Literature«, s katerim je povezala starše in njihove otroke. Starši so prebirali tiste knjige, ki so jim jih predlagali njihovi otroci. Poznavanje knjig je povežalo starše in otroke, omogočilo je tudi, da so se o prebranem lahko pogovarjali. Scalesova pa je vodila pogovore s starši o tem, kaj so se ob skupnem branju »naučili« o svojih otrocih.

Literatura

Bettelheim, Bruno: *Rabe čudežnega: o pomenu pravljic*. Prev. Jana Unuk. Spremnna beseda Andrej Ilc. Ljubljana: Studia humanitatis. (Studia humanitatis), 1999.

Blume, Judy: *Letters to Judy: What Kids Wish They Could Tell You*. London: Macmillan Children's Books, 1996.

Cormier, Robert: *Čokoladni rat*. Prev. Jelena Stakić. Beograd: Nolit, 1983. (Biblioteka Raspust).

Grimm, Jacob&Wilhelm: *Pravljice*. Prev. Polonca Kovač. Izbral, uredil in spremno besedo napisal Andrej Ilc. Ilustr. Jelka Godec Schmidt. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1999. (Veliki pravljicarji).

Kivinen, Kirsti in Annami Poivaara: *Zvezdni prah: pravljice za lahko noč*. Prev. Jelka Ovaska Novak. Ilustr. Mojca Cerjak. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1991. (Deteljica).

Lavrenčič Vrabec, Darja: *Bolečina odrasčanja: droge, seks in ... Otrok in knjiga* 2001, št. 52, str. 40–51.

Machado, Ana Maria: *Ideologija in otroška literatura*. *Otrok in knjiga* 2000, št. 50, str. 54–65.

Marshall, Margaret R.: *An Introduction to the World of the Children's Book*. Aldershot: Gower, 1988.

Nodelman, Perry: *The Pleasure's of Children's Literature*. White Plains: Longman, 1996.

Rousseau, Jean Jacques: *Emile ali O vzgoji*. Prev. Marija Jamar. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1959. (Pedagoška knjižnica).

Sebestyen, Ouida: *Ujetnica teme*. Prev. Irena Duša. Spremna beseda Zdravko Duša. Ljubljana: Karantanija, 1994, (Lastovka).

Sutherland, Zena: *Children & Books*. New York: Longman, 1996.

Vegri, Saša: *Refleksije ob pisanju. Otrok in knjiga* 1989, št. 27–28, str. 174–176.

West, I. Mark: *Censorship. V: International Companion Encyclopedia of Children's Literature*. Ur. Peter Hunt. London, New York: Routledge, 1996, str. 498–507.

Willhoite, Michael: *Daddy's Roommate*. Boston: Alyson Wonderland, 1991.

Nekaj časopisnih člankov, vesti

Blume, Judy: *Is Harry Potter Evil*. The New York Times, 22. October 1999.

Harry Potter je satan. Dnevnik 12. 12. 2001.

Harry Potter na grmadi. Dnevnik 10. 1. 2002, str. 30.

Kreft, Lev: *Umazani Harry*. Dnevnik 26. 1. 2002, str. 21.

Stepp, Laura Sessions: *Banned Books Offer Chance for Teaching*. Washington Post, 12. July 2001, str. C10

Nekaj spletnih naslovov

<http://a-ten.com/censorship/>

<http://childrensbooks.about.com/library/weekly/aa061001a.html>

<http://www.ala.org/bboks/>

<http://www.ala.org/bboks/challeng.html>

<http://www.ala.org/bboks/top100bannedbooks.html>

<http://www.ala.org/news/archives/v5n12/99bookchallenges.html>

http://www.ala.org/news/v7n10/banned_books.html

<http://www.ala.org/pio/factsheets/bbw.html>

<http://www.ala.org/pio/presskits/midwinterawards2001/challenged.html>

http://www.ala.org/pio/presskits/bbwkit/2001/challenged_list.html

<http://www.ala.org/pio/presskits/bbwkit/2001/letter.html>

<http://www.ala.org/presskits/bbwkit/2001/tips.html>

<http://www.banned-books.com/bborgs.html>

<http://www.guardian.co.uk>

<http://www.judyblume.com/censors.html>

http://www.ncac.org/cen_news/cn76harrypotter.html

<http://www.plainfield.k12.in.us/hschool/webq/webq52/banned.html>

Summary

In the history of mankind censorship as well as other forms of book prohibition have always had a long tradition. There have always been individuals and groups of people who due to various reasons (religious, political ones, family values, minority rights ...) and their values have been trying to protect the community from controversial ideas some books contain. Censors have particularly watched over books for children and the youth. Their

concern originated from the myth of a happy and non-conflict childhood that a pedagogue Jean Jacques Rousseau first presented in 18th century. They believe childhood to be the time of innocence, which is to be protected by adults, who by all means have to protect children from the evil of the world. Today, at the beginning of 21st century, the situation is no yet better. It can be feared that the activity is growing stronger, what can be proved by the reports of ALA, an organisation active in different countries of the world, especially in the USA. These countries won the right of speech centuries ago, what are very proud of, but a daily practice often proves its violation. Censorship performed by strong and loud groups of people (organised parents as well) tends to ban controversial school books from classrooms, school and public libraries... Their activity is a violent violation of the right of reading books, what is essential to every individual, especially for a child and a teenager. By reading »morally questionable« books a child learns to think critically, express one's own opinion, accept differences, be tolerant... Various activities against active censors call the public attention to a vital importance of freedom of reading, and its common violation.

Translated by Bojana Panevski

Literatura

- Bertolotti, Bruno: *Book Censorship: a political history*. Free Press, New York, 1979.
- De, Ljubljana: *Studia humanistica*. (Studia humanistica), 1979.
- Blazer, Judy: *Letters to Judy: What Kids Wish They Could Tell You*. London: Mitchell Beazley, 1995.
- Cornier, Robert: *Children's Literature: A History*. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1991.
- Griffin, James Wilhelm: *Reading, Free-Politics: Reading, School, and the American Child*. New York: Peter Lang, 1995.
- Kaviratn, Uday: *From Panchajanya: Reading and the Child in India*. Free Press, New York, 1995.
- Thur, Mary: *Child, Literature, Reading*. London: Methuen, 1995.
- Wright, John: *Child, Reading, and the Child in India*. New York: Peter Lang, 1995.